

ПРЕДРАГ КОМАТИНА
Византолошки институт САНУ, Београд
predrag.komatina@vi.sanu.ac.rs

ОБЛАСТ ВАГЕНИТИЈА И ЕПИСКОПИЈА Св. КЛИМЕНТА

На црквеном сабору у Цариграду 879/880. године први и једини пут се у изворима спомиње „епископ Вагениције”, подручја словенског племена Вајунита. С друге стране, географска област с тим именом се помиње доследно у историјским изворима између VII и XV века. У раду се анализирају подаци о географском положају Вагениције током средњег века и о црквеној организацији на њеном простору и долази се до закључка да је основно подручје Вагениције између XI и XV века припадало епископу Химаре. Даље, упозорава се да је Химара према notiцији бр. 10 из друге половине X века припадала истој епископији као и Главиница, даље према северу. Како је шире подручје Главинице у доњем току реке Војуше у данашњој јужној Албанији поуздано препознато као простор деловања Св. Климента и његове словенске епископије образоване 893. године, долази се до закључка да је епископија Вагениције из 879. године, као епископија словенског племена Вајунита, могла бити византијска претеча словенске епископије Св. Климента.

Кључне речи: Вагениција, Вајунити, Химара, Главиница, Св. Климент Охридски

At the church council in Constantinople in 879/880 there was mentioned for the first and only time the „bishop of Vagenitia”, the area of the Slavic tribe of the Vajunits. On the other hand, the geographical area with that name is mentioned consistently in historical sources between the 7th and the 15th century. This paper analyzes the data on the geographical location of Vagenitia during the Middle Ages and the church organization in its territory and comes to the conclusion that the main area of Vagenitia between the 11th and the 15th century belonged to the bishop of Himara. Furthermore, it points out that according to the notitia no. 10 from the second half of the 10th century Himara belonged to the same bishopric as Glavinica, further to the north. As the greater area of Glavinica in the lower reaches of the

river Vojuša in today's southern Albania has been reliably identified as the area of activity of St. Clement and his Slavic diocese established in 893, it can be concluded that the diocese of Vagenitia mentioned in 879, as the diocese of the Slavic tribe of the Vajunits, could be a Byzantine forerunner of the Slavic bishopric of St. Clement.

Keywords: Vagenitia, Vajunits, Himara, Glavinica, St. Clement of Ohrid

На великом црквеном сабору у Цариграду, такозваном *Φοῖβιῆ*џевом, који је одржан крајем 879. и почетком 880. године, са задатком да и формално оконча размирице које су потресале византијску цркву и реметиле њене односе са Апостолском столицом Старог Рима већ готово две деценије, учествовао је и „Стефан, епископ Вагонитије” („Στεφάνῳ Βαγονεττίας”).¹ У науци се обично сматра да је у питању била епископија словенског племена Вајунита, образована након њиховог покрштавања.² То је, међутим, уједно и једини помен те епископије у историјским изворима и она се након тога више никада не спомиње у њима. Стога се намеће питање шта се са њом догодило у потоњем историјском развоју.

Сам пак географски појам *Ваџениџија* помиње се доследно у историјским изворима од VII до XV века као назив за подручје уз источну обалу Јонског мора и административну јединицу различитог ранга – архонтију, хартуларат, катепаникион и тему, тј. провинцију, те напослетку вилајет.³ Тако су из сфрагистичког материјала познати Теодор, *царски сџаџар* и *архонџ Ваџениџије* („Θεοδώρῳ βασιλικῷ σπαθαρῶ καὶ ἄρχοντι Βαγεντίας”),⁴ из VII–VIII века, и Иларион, *царски џроџосџаџар* и *архонџ Ваџиниџије* („Εἰλαρίωνι βασιλικῷ πρωτοσπαθαρῶ καὶ ἄρχοντι τῆς Βαγηνητίας”), чији сачувани печат највероватније датира из IX–X

¹ *Mansi*, XVII, 376 A.

² *Dvornik*, *Slaves*, 235–236; *Живковић*, *Јужни Словени*, 252–253; *Комаџина*, *Црквена политика*, 288–289. С друге стране, *Laskaris*, *Vagenitia*, 424–427, одриче везу између етнонима Вајунити и топонима Вагениџија. Тај топоним је у грчким текстовима бележен на различите начине – као Βαγεντία, Βαγηνητία, Βαγονετεια, Βαγοντεία (првобитно вероватно Βαγονετεια или Βαγοντεία), Βαγενητία, Βαγενετία, Βαγεντία..., из чега су произашли и латински облици *Vagenetia*, *Vagenetia*, *Vaginitia*, *Vagenitia*, *Vagenecia*... Међутим, треба нагласити да су се у говорном грчком језику тада, као и данас, групе *уе*, *уџ*, *уџ*, *уџо*, изговарале као *је*, *ји*, *јо*, па би топоним заправо гласио *Вајениџија*, *Вајиниџија*, *Вајенџија*, *Вајнеџија*, *Вајонџија*. То потврђује и најстарији османски попис Арбанашког санџака из 1431. године, у коме се исти топоним јавља у облику *Vayonetya*, ТПВ 3, 119; *Аодраџа*, *Аодраџа*, *Паратџрџеис*, 243. Етноним пак *Вајунити* забележен је у једином извору у коме се јавља, *Чудима Св. Димитрија Солунског*, у облику *Βαῖουνῆται*, *Lemerle*, *Miracles*, I, 175.5; *Барџиџић*, *Чуда*, 85, нап. 9; *ВИИИЈ I*, 187–189, нап. 6. Ипак, чини се да су групе *уе*, *уџ*, *уџ*, *уџо*, *џоу*, биле само различити покушаји грчких писаца да графички репродукују словенску групу *јџ*, тј. да словенском полугласу џ, који нису могли да изговоре, дају приближну вокалну вредност. Сам етноним првобитно је највероватније гласио *Војџнити*. На исти начин је и име једног словенског племена из околине Солуна, које се изворно звало *Дрџџвити*, у различитим грчким текстовима бележено као *Δροϋουβῆται*, *Δρουϋουβῆται*, *Δραϋουβῆται*, *Δραϋοβῆται*, *Δραϋαβούντο*, што је дало основа чак и мишљењима да се под наведеним различитим облицима крију различита племена, *ВИИИЈ I*, 186–187, нап. 3.

³ Уп. *Новаковић*, *Први основи*, 72–75; *Исџи*, *Охридска архиепископија*, 68–70; *Laskaris*, *Vagenitia*, 423–437; ТПВ 3, 119–120; *Prinzing*, *Studien*, 98–100; *Аодраџа*, *Аодраџа*, *Паратџрџеис*, 239–246.

⁴ *PmbZ*, no. 7481.

века.⁵ Вагенигију помиње и Ана Комнина у својој *Алексијади*. Она, на име, бележи како је маја 1082. године, у оквиру великог норманског напада на Царство, Боемунд, син норманског владара Роберта Гвискарда, на челу свог одреда норманских витезова, продревши „кроз Вагенигију стигао у Јањину” („καταλαμβάνει διὰ τῆς Βαγενητίας τὰ Ἰωάννινα”).⁶ Уочи нове норманске инвазије која је задесила Царство 1185. године, како је забележио солунски митрополит Јевстатије, извесни монах Алексије Сикунтин Филадельфин представио је норманском сицилијанском краљу Виљему II као тобожњег цара Алексија II Комнина, „једног сеоског дечака однекуд из Вагенигије” („καὶ ἦν μὲν, φασίν, ἐκεῖνο παιδίον ἀγροκικὸν ἔκ τοθεν Βαγενητίας”).⁷

У уговору познатом као *Partitio Romaniaae*, који су 1204. године после пада Цариграда склопили Млечани и крсташи Четвртог крсташког похода и којим је предвиђен начин њихове међусобне поделе Ромејског царства, међу територијама које је требало да припадну Млечанима наводи се „провинција Драч и Арбан, са хартуларатима Главнице, Вагенигије” (*Provincia Dirrachii et Arbani, cum chartolaratis de Glaviniça, de Bagenetia*).⁸ Ту се помињу и суседне провинције: „провинција Колонија са Хиларијем”, „Канина”, „Никопољ са припадајућим територијама Арте, Ахелоја, Анатолије, Лесијане и осталих архонтија и манастира”, „провинција Јањина”, „провинција Дринопољ”, „провинција Охрид”, „Левкада и Крф”, „провинција Костур и провинција Девол”.⁹ У уговору се, дакле, први пут бележи и административни положај Вагенигије – она је тада била *хартиуларати*, административна јединица нижег ранга, у оквиру *провинције*, тј. *теме* Драча.¹⁰

Неколико година раније, у повељи цара Алексија III Анђела Млечанима из 1198. године топоним Вагенигија се не помиње, али се набрајају све суседне провинције: „провинција Драч са свим особама и црквеним непокретностима које су у њој”, провинција Јерихо и Канина, провинција Јањина, провинција Дринопољ, провинција Девол, провинција Колонија, провинција Охрид, провинција Преспа, провинција Костур, провинција Никопољ....¹¹ Очигледно,

⁵ PmbZ, no. 22605. О архонтији Вагенигији и њеним управитељима, уп. *Цвејковић*, Ниже јединице тематског уређења у Византији (IX–XI век). О положају архонтија словенских племена у оквиру Царства, уп. *Крсмановић*, Податак, 69–77.

⁶ Alexias, V, IV.1.

⁷ Eustazio di Tessalonica, 60.

⁸ Partitio, 220, ll. 65–66.

⁹ Provincia Colonie cum Chilari; Canina; Nicopola cum pertinentiis de Arta, de Achelo, de Anatolico, de Lesianis et (de) ceteris archondorum et monasteriorum; Provincia de Gianina; Provincia Drinopoli; Provincia Achridi; Leucas et Coripho; Provincia Castorie et provincia Deavoleos, Partitio, 219–221, ll. 54–55, 63–64, 67–70, 110.

¹⁰ О административним јединицама провинција, тј. тема, хартуларат и катепаникион у то време, уп. *Максимовић*, Провинцијска управа, 21–22, 40, 43–46.

¹¹ „Provincia Dirachii cum illis que in ea sunt personarum et ecclesiasticarum immobilibus. Provincia Jericho et Caninon cum omnibus in ea immobilibus existentibus. Provincia Joaninon. Provincia Drynupoleos; similiter provincia Dyavoleos. Provincia Colonie. Provincia Achrydos. Provincia

Вагенитија се у том попису не наводи јер је била административна јединица нижег ранга, те се њена територија у њему, нема сумње, подразумева под провинцијом Драч, чији је хартуларат била према уговору из 1204. године.

Након пада Цариграда у руке крсташа и Млечана 1204, они су приступили запоседању византијских територија и спровођењу споразума о подели Царства. На крају тог процеса, октобра 1205. године, Марин Зено, млетачки по-тестат у Романији и „господар четвртине и по тог царства” поднео је Млетачкој општини извештај о њеним новостеченим поседима. Према том извештају, при-ликом поделе царства Романије и имплементације споразума о подели из 1204. Млетачка општина је стекла „четвртину и по реченог царства”, укључујући „про-винцију Драч са хартуларатом Главнице, и провинцију Вагенитију, и Крф са це-лим његовим острвом. Ове су још под Драчем, то јест Сфинарса са хартуларатом Главнице, који хартуларат може бити са три или четири *casalibus*, и Валона; ту је катепаникион Вагенитије и има један хартуларат Глики... То све горенаписано прибавили смо Општини Млетачкој,” закључује у извештају Марин Зено.¹²

Међутим, Млечани ипак нису успели да заузму све територије у јадран-ско-јонском подручју на које су полагали право према уговору о подели Романије из 1204. У тежњи да овладају тим простором, њима су се супротставили тамошњи Ромеји, предвођени Михаилом Анђелом, рођаком царског дома Анђела, који је успео да утемељи ромејску Епирску државу. За њега Георгије Акрополит беле-жи да је првих година после крсташког освајања Цариграда „држао део Старог Епира... и био силан у тој земљи јер је владао Јањином и Артом и до Навпакта,” те да је „правио многе невоље Италијанима који су дошли у те пределе.”¹³ Две стране су се после неколико година сукоба споразумеле, па је 1210. године потпи-сан уговор између епирског владара Михаила Анђела и млетачког дужда Пјетра Зјанија. У њему се помињу следеће „провинције” које је држао епирски владар: „Дукат Никопол са пертиненцијама Арте, Ахелоја и Анатолије и Лесијане; и оста-лих архонтија и манастира; провинција Јањина; Грандис; провинција Вагенитија; провинција Дринопол и остало; провинција Колонија; и хартуларат Главница.”¹⁴

Prespe. Provincia Castorie... Provincia Nicopolon cum episepsibus in ea existentibus personalibus...“ *Tafel-Thomas*, I, 258–260, 264, 278 (са географским називима на латинском и грчком).

¹² „...Dimisimus comuni Venecie provinciam Dirachii cum chartolarato Glauenizi, et provinciam Vagencie, et Corfu cum tota eius insula. Hec sunt enim sub Dirrachio, videlicet Sfinarsa, [cum] char-tolarato de Glavenitis, quod chartolaratum potest esse cum tribus vel quatuor *casalibus*, et Ablona: est catepanikium Vagenetie, et habet unum chartolaratum de Gliki cum aliis duabus villis et duobus agridiis, idem (*id est* ?) *parvis casalibus*. Hec autem omnia suprascripta comuni Venecie dimissimus, ut superius est denotatum, et volumus, quod suprascriptum comune Venecie plenissimam imperpetuum habeat pote-statem ad faciendum de his suprascriptis omnibus, quicquid sibi placuerit...“ *Tafel-Thomas*, I, 570. Према *Prinzing*, Studien, 99–100, одељак „...et Ablona: est catepanikium Vagenetie, et habet unum chartolaratum de Gliki...“ значи заправо да је Валона катепаникион у саставу Вагенитије и да њему припада хартуларат Глики. О значењу термина *casale*, уп. *Максимовић*, Провинцијска управа, 22–23.

¹³ *Acropolites*, I, c. 8, pp. 13–14; *George Acropolites*, 94–96, 124, n. 12.

¹⁴ „...Terras, quae vastri juris sunt, quas ego tenebam,... a flumine videlicet, qui dicitur Vrecus, quod est de ducatu Durachii, et sursum usque Nepantum. Nomina quarum provinciarum hec sunt:

У два последња акта, извештају Марина Зена из октобра 1205. и уговору између Михаила Анђела и дужда Пјетра Зјанија из 1210. године, Вагенигија се јавља као посебна *провинција*, тј. *џема*, у истом рангу као и Драч, Никопол, Јањина, Дринопол, Колонија. То значи да је она тада већ представљала посебну административну јединицу највишег ранга и да више није била део провинције Драч, за разлику од хартуларата Главнице, који је и даље припадао тој провинцији. Разлика у положају Вагенигије према извештају из 1205. и према уговору из 1210. године била је у томе што је у време настанка првог она припадала Млечанима, док је у време настанка другог већ припадала Епирској држави. Догађаји из периода 1204–1205. од посебног су значаја за даљу еволуцију географског појма Вагенигије, па ћемо им на одговарајућем месту посветити више простора.

Из периода Епирске државе потиче низ података о Вагенигији, која је у то време била једна од њених *џема*, тј. „провинција”. У обимној документарној грађи која је настала радом Димитрија Хоматина, најпре хартофилакса Охридске архиепископије, а затим и њеног архиепископа (1216–око 1235), помиње се више личности које су потицале из „теме Вагенигије” (ἀπὸ τοῦ θέματος Βαγενιτιῆς) и њених појединих архонтија. Тако се помиње извесни „Теодор, звани Гликис, који је потицао из теме Вагенигије”,¹⁵ затим „унуци покојног Хрисојона, који су потицали из теме Вагенигије, из архонтије Сопота”,¹⁶ „кир Теодор Мандука, који је потицао из теме Вагенигије... и мати његова, покојна Зоја..., из места званог Раја, које се налази у теми Вагенигији, у архонтији Вритепа и Меандара”,¹⁷ затим „Ставро, који је потицао из теме Вагенигије”.¹⁸ У једном пак акту Хоматин бележи и следећи нејасни податак: „...јер једна испред друге Вагенигија и Пелагонија, као што су и Фригијаца и Миза, према изреци, границе...”¹⁹

У исто време је о Вагенигији оставио податке у својој преписци и један други истакнути прелат Епирске државе, Јован Апокавк, митрополит Навпакта (1206–1232). У једном свом акту он помиње како је извесни Теодор Водинопул „из села Врестијане у Малој Вагенигији” (Ὁ ἀπὸ Μικρᾶς Βαγενιτιῆς, χωρίον Βρεστιάνες), испричао како је „почетком зиме, као што је обичај у његовој земљи, превозио брашно према нижим пределима који су суседни теми Никопољаца” (πρὸς τὰ χθαμαλώτερα μέρη καὶ τὰ συνороῦντα τῷ θέματι Νικολιτῶν), у којима је провео зиму са својом групом, пре него што је бујица реке Рехове спречила превоз брашна.²⁰ У једном писму истог Јована Апокавка упућеном цариградском

ducatus de Nicopoli, cum pertinentiis de Larta et de Achilo et de Natolico; et ta Lesiana; et de ceteris archontariorum et monasteriorum. Provincia Janina; Grandis; provincia de Bagenetia; provincia Drynopolis et cetera; provincia Coloniae, et cartularatum Glabinitzae,“ *Tafel-Thomas*, II, 121.

¹⁵ Demetrii Chomateni Ponemata, no. 37.3–4.

¹⁶ Demetrii Chomateni Ponemata, no. 44.2–3.

¹⁷ Demetrii Chomateni Ponemata, no. 104.3–4, 12–15.

¹⁸ Demetrii Chomateni Ponemata, no. 133.3–4.

¹⁹ Demetrii Chomateni Ponemata, no. 95.29–33.

²⁰ *Petrides*, Jean Apokaukos, 75.

патријарху говори се о извесном монаху Никону, који је неканонски преузео „ексархију над манастирима у Вагениџији” (ἐξαρχίαν τῶν ἐν Βαγενιτίᾳ μονῶν), не питајући епископа Химаре, чијој је енорији то подручје припадало.²¹ Најзад, сачувана је и повеља којом је тадашњи епирски владар и солунски цар Теодор Дука 1228. године потврдио Крфској митрополији поседе „на острву Крфу и у теми Вагениџији” (τὴν Κέρκυραν νῆσον καὶ τὸ τῆς Βαγενετίας θέμα).²²

Нешто касније, податке о Вагениџији пружа и Морејска хроника. У народној грчкој верзији тог текста, у вези са догађајима у Епиру 1292. године, помиње се како су Ђеновљани „опустошили и поробили целе пределе Вагениџије који су према мору (τὰ μέρη τῆς Βαγενετίας, τὰ ἦσαν πρὸς τῆς θαλλάσης)”.²³ Исти догађај описује се и у старофранцуској верзији текста, где се наводи како су Ђеновљани опустошили пределе „до Вагениџије и до подручја Арте” (jusques a la Vagenetie et a la contrée de l'Arte),²⁴ а говори се и о браку између Филипа Тарантског и епирске принцезе Тамаре 1294, приликом кога је епирски владар деспот Нићифор I свом зету доделио, између осталог, „тврђаву Свети Донат или целу Вагениџију и припадајуће пределе” (le chastel de Saint Donnat ou toute la Vegencie et appartenances).²⁵

У једној повељи цариградског патријарха из 1315. године говори се о патријаршијском манастиру Месопотамону, на реци Бистрици, за који се каже да је „на западу, у Вагениџији” (περὶ τὴν δύσιν ἐν τῇ Βαγενετίᾳ), тј. „у теми Вагениџији” (ἐν τῷ θέματι μὲν Βαγενετίας) и да је припадао епископији „епископа Химаре у навпактијској епархији” (ὁ τῆς κατὰ τὴν Ναυπακτίαν ἐπαρχίας Χιμάρας ἐπίσκοπος).²⁶ Фебруара 1319. године цар Андроник II Палеолог је својом повељом потврдио права цркве и грађана Јањине, између осталог и на посед „пашњак Скупицу у Вагениџији” (καὶ τὸ περὶ τὴν Βαγενετίαν λιβάδιον τὴν Σκουπίτζαν).²⁷ Забележен је и податак да је већ наредног месеца, марта 1319, византијска војска опустошила село које је припадало Јакову Контаринију, који је затражио од млетачке владе да тим поводом реагује код цара. У питању је било село „које се зове Вестрова и налази у пределима који припадају Вагениџији” (in pertinentiis Vagenetie).²⁸ У свом одговору на те млетачке притужбе, цар Андроник II говори о „пределима Вагениџије”, односно „пределима Арте и Вагениџије” (in partibus Vagenethie, in partibus Arte et Vaginathie).²⁹

²¹ Noctes Petropolitanae, 293–294.

²² MM V, 14.

²³ Chronicle of Morea, 592, ll. 9162–3.

²⁴ Chronique de Morée, 256.

²⁵ Chronique de Morée, 263.

²⁶ MM IV, VII–VIII.

²⁷ MM V, 83.

²⁸ Diplomatarium, I, 136.

²⁹ Diplomatarium, I, 146–147, 161.

Из времена српске владавине грчким земљама у другој половини XIV века сачувана је повеља цара Симеона Уроша Јовану Цафи Орсинију из јануара 1361, којим му потврђује разне поседе, од којих се набрајају и многи у „теми Вагенигији” (ἔτι καὶ ἐν τῷ θέματι τῆς Βαγενετίας).³⁰ *Јањинска хроника*, најзначајнији извор за историју Епира у то време, помиње Вагенигију два пута – први пут наводи како су у периоду 1359–1367. „многи од благороднијих људи из тврђава Вагенигије” (ἐκ τῶν τῆς Βαγενετίας φρουρίων), бежећи од ширења арбанашке власти, долазили у Јањину, а други пут бележи како је 1382. године арбанашки господар Арте Јован Спата доделио свом зету Белу, Дринопољ и Вагенигију (τὴν τε Βελᾶν καὶ τὴν Δρυϊνούπολιν καὶ τὴν Βαγενετίαν).³¹

У свом чланку о Вагенигији Михаило Ласкарис је навео и низ података млетачких извора с краја XIV и из XV века о тој области. У једном документу млетачких власти на суседном Крфу, новембра 1373, помињу се на том острву извесни „људи Вагениги” (homines vageniti).³² Почетком XV века у неким млетачким документима арбанашки господар Аргирокастра Јован Зеневиси назива се „севастократор Вагенигије или *сџереје*, (тј. копна)”, а у хроничи Стефана Магна за његовог сина Сима Зеневисија се каже како је 1443. подигао тврђаву Стровили „над ртом Вагенигије”.³³ Након тога име излази из употребе, а уместо њега за епирску обалу почиње да се користи назив „Стереја” (грч. στερεά = „копно”).³⁴

Коначно, Вагенигија се помиње и у османским изворима XV века, као један од вилајета Османског царства, најпре у попису Арбанашког санџака из 1431. као *Vayonetya*, затим и у неким другим пописима с краја тог века као *Viyanite*, *Viyantiye*. Међутим, тај османски вилајет је захватао знатно мању територију од оне која је припадала византијској „провинцији Вагенигији”, тј. само подручје у залеђу Химаре, са средиштем у Делвини, у данашњој јужној Албанији.³⁵

С обзиром на то да је било очигледно да се Вагенигија налазила негде у приобаљу Јонског мора, истраживачи су на основу изнетих података успели да утврде и њен прецизнији географски положај. Најпре је Стојан Новаковић дошао до закључка да је у питању широк простор између слива Девола на северу и Арте на југу и између Јонског мора на западу и масива Пинда на истоку.³⁶ Михаило Ласкарис је, међутим, прецизније омеђио област на приобаље Јонског

³⁰ ММ III, 127–128.

³¹ *Epirotica*, 215, 229.

³² Cf. *Laskaris*, *Vagenitia*, 435, n. 2.

³³ *Laskaris*, *Vagenitia*, 436.

³⁴ *Laskaris*, *Vagenitia*, 437.

³⁵ *Асдрахᾶ*, *Асдрахᾶс*, *Паратηρήσεις*, 243–246.

³⁶ *Новаковић*, *Први основи*, 72–75; *Исти*, *Охридска архиепископија*, 68–70.

мора између Химаре на северу и реке Глики на југу,³⁷ а то су прихватили и Петер Сустал и Јоханес Кодер у едицији *Tabula Imperii Byzantini*.³⁸

Међутим, тако одређене границе Вагениције одговарају периоду XIII и XIV века, када је Вагениција постојала као посебна византијска административна јединица, тема или провинција. Те границе не одговарају првобитном распрострањању подручја под именом Вагениција. Како смо видели, 1204. године Вагениција је била хартуларат који је, као и хартуларат Главиница у доњем току реке Војуше, припадао „провинцији” Драч.³⁹ Нема сумње да је и у периоду који је томе претходио она била саставни део Драчке теме, што јасно сведочи о томе да се њена територија није могла простирати далеко изван подручја до кога је могла досезати војно-политичка контрола драчких управитеља. Међутим, већ у извештају млетачког потестата у Романији Марина Зена Млетачкој општини из октобра 1205. године о успостављању контроле над територијама које је по уговору из 1204. требало да јој припадну, међу поседима које су Млечани и успели да ставе под своју власт помињу се „провинција Драч” и независно од ње посебна „провинција Вагениција”. Провинција Драч је обухватала и даље хартуларат Главиницу, док је за провинцију Вагеницију наведено да обухвата „хартуларат Глики”.⁴⁰ Хартуларат Глики је свакако имао седиште у граду Глики, између Игуменице и Арте,⁴¹ а морао је обухватати простор Епира северно од подручја Арте. Вагениција је 1204. године још увек била само хартуларат који је припадао Драчком дукату, па се хартуларат Глики, као административна јединица истог ранга, тада очигледно није могао налазити у њеном саставу. У ранијем периоду он је, по свој прилици, припадао Никопољском дукату, који је такође према *Partitio Romaniae* из 1204. у целини требало да припадне Млечанима. Тамо се, наиме, каже како у њихов део спада „Никопољ са припадајућим територијама Арте, Ахелоја, Етолије, Лесијане и осталих архонтија и манастира”.⁴² Међутим, како је већ речено, Млечани нису успели да завладају тим територијама, већ је њима загосподарио Михаило Анђео и основао Епирску државу. Оно што је Млечанима, по свој прилици, пошло за руком током 1204. и 1205. на простору некадашњег Никопољског дуката, било је да заузму територију хартуларата Глики и да га повежу са територијама које су лежале даље ка северу, а које су без много проблема заузели, међу којима је био и хартуларат Вагениција. Она је тада, очигледно, издвојена из састава Драчког дуката и уздигнута у ранг посебне провинције, а у њен састав је укључен и новоосвојени хартуларат Глики.⁴³

³⁷ *Laskaris, Vegenitia*, 433.

³⁸ TIB 3, 119–120.

³⁹ *Partitio*, 220, ll. 65–66. О хартуларатима Главиници и Вагеницији, уп. *Максимовић*, Провинцијска управа, 40.

⁴⁰ *Tafel-Thomas I*, 570.

⁴¹ TIB 3, 158.

⁴² *Partitio*, 219–220, ll. 63–64.

⁴³ *Максимовић*, Провинцијска управа, 40–41; *Prinzling, Studien*, 99–100.

На тај начин је настала „провинција Вагениција”, која ће се јављати у изворима током XIII и XIV века и која је обухватала територију знатно већу од територије првобитног хартуларата Вагениције. Самим тим се и име Вагениција проширило далеко изван подручја своје првобитне употребе у правцу југа.

Стога, када трагамо за ранијим значењем тог географског појма и територијом коју је он првобитно означавао, не би требало да узимамо у обзир простор „провинције Вагениције”, већ простор „хартуларата Вагениције”, који је обухватао само један мањи, и то у сваком случају, северни део потоње провинције. На то упућује и наведени податак из акта Јована Апокавка, који јасно разликује „Малу Вагеницију” на северу од „нижих предела који су суседни теми Никопољаца” на југу. Апокавкова „Мала Вагениција” била би, дакле, првобитна Вагениција, територија која се означавала тим именом пре настанка „провинције Вагениције” и њеног проширења на југ припајањем суседних епирских подручја. Село „Врестијане” за које он наводи да се налазило у „Малој Вагеницији” М. Ласкарис је идентификовао као Брештјане, и утврдио да постоје три села са тим именом, а сва се налазе у сливу реке Војуше у данашњој јужној Албанији.⁴⁴ Један други податак Јована Апокавка, у коме се Вагеницијом назива подручје које припада духовној власти епископа Химаре, такође упућује на исти простор.⁴⁵ Тај простор је уједно био и географски довољно близу Драча да је до 1204. године могао припадати Драчком дукату.⁴⁶ Коначно, управо на том простору се у XV веку налазио и османски „вилајет *Vayonetia*”, који је најдуже сачувао име Вагениције.⁴⁷

Има ли на том подручју места за „епископију Вагениције”, која се спомиње 879. године? На простору који је у XIII и XIV веку обухватала „провинција Вагениција” постојале су следеће епископије: Химара, Бутринт и Бела или Фотика. Све оне су се, као и епископије Јањине и Дринопоља дубље у унутрашњости, прво налазиле у оквиру Навпактске митрополије Цариградске патријаршије,⁴⁸ да би се након 1318. године нашле у оквиру новоосноване Јањинске митрополије.⁴⁹ Међутим, постоји једна значајна појединост у којој се епископија Химаре

⁴⁴ *Laskaris, Vagenitia*, 431.

⁴⁵ *Noctes Petropolitanae*, 293–294.

⁴⁶ Према томе, управо у том смислу би требало схватити и Вагеницију која се помиње у ранијим изворима, код Ане Комнине у вези са норманским продором 1082, и код Јевстатија Солунског у вези са лажним Алексијем II Комнином 1185. године.

⁴⁷ *Асдраха̇, Асдраха̇с, Паратријесеис*, 245–246.

⁴⁸ Cf. *Notitiae*, 13.587–590. У поменутој повељи цариградског патријарха из 1315. за патријаршијски манастир Месопотамон на реци Бистрици се каже да је „на западу, у Вагеницији”, односно „у теми Вагеницији” и да припада „епископу Химаре у навпактијској епархији”, MM IV, VII–VIII.

⁴⁹ Митрополија Јањине је основана 1318. године издвајањем из оквира Навпактске митрополије, *Asdracha, Deux actes*, 169–172; *Notitiae*, p. 182, што је забележено и у notiцији бр. 17, *Notitiae*, 17.53, уп. и *Notitiae*, 18.53, 19.58, 20.47(23), 21.38. Из позније notiције бр. 21, која је настала у време турске владавине, после пада Цариграда 1453. године, *Notitiae*, p. 197, види се да

разликује од епископија Бутринта и Беле (Фотике). Наиме, потоње две се, опет као и епископије Јањине и Дринопоља, јављају у саставу Навпактске митрополије већ у најстаријим епископским notiцијама Цариградске цркве које садрже и епископије некадашњег Источног Илирика, тј. у notiцијама бр. 7 из прве четвртине X века, бр. 9 из средине X века и бр. 10 из периода 971–976.⁵⁰ Епископија Химаре се, међутим, у тим списковима не помиње као једна од епископија Навпактске митрополије,⁵¹ што значи да јој она у X веку још увек није припадала.

С друге стране, управо notiција бр. 10, настала између 971. и 976. године, након што су Ромеји уништили Бугарско царство и припојили његове територије, приказује знатно увећан опсег Драчке митрополије. Наиме, Драчка митрополија Цариградске патријаршије традиционално је обухватала само четири епископије – Стефанијаку, Хунавију, Кроју и Љеш, и такав опсег она има како према notiцијама бр. 7 и бр. 9, тако и према notiцији бр. 13, с краја XI и почетка XII века.⁵² Међутим, према notiцији бр. 10, она обухвата поред уобичајене четири,⁵³ још једанаест епископија, од којих су се неке налазиле у градовима који су тада припадали или ће касније припадати српској земљи Дукљи, попут Дукље, Скадра, Дриваста, Пулата, Бара и Градца, тј. Будве,⁵⁴ а друге очигледно у градовима који су до 971. припадали Бугарском царству и аутокефалној бугарској цркви, попут Главнице или Акрокеравније, Валоне, Лихнида, тј. Охрида, Черника и Пулхериопоља, тј. Берата.⁵⁵

Овде је од највећег значаја помен епископије „Главнице или Акрокеравније” (ὁ Γλαβνίτζης ἤτοι Ἀκροκεραυνίας).⁵⁶ Наиме, антички писци су Химару бележили као „кастел у Акрокеравнији”,⁵⁷ према Керавнијским или Акрокеравнијским планинама, које леже изнад ње, те се и цео крај око ње могао тако називати. То што се у notiцији бр. 10 помиње епископ „Главнице или Акрокеравније” могло би да значи да је подручје потоње епископије Химаре у периоду 971–976. било у оквиру исте епископије као и подручје епископије Главнице и

су Јањинској митрополији припадале епископије Химаре, Беле, Дринопоља и Бутринта и Глике, Notitiae, 21.163–167.

⁵⁰ Notitiae, 7.580–583, 9.451–454, 10.536–540.

⁵¹ Она се наводи, додуше, у неким редакцијама notiције 10, Notitiae, 10.541, али у питању су касније редакције и каснији, накнадни, додаци.

⁵² Notitiae, 7.643–647, 9.517–521, 13.661–666.

⁵³ Notitiae, 10, 607–611.

⁵⁴ Notitiae, 10.612–615, 620, 623; *Комаџина*, Црква и држава, 69–73.

⁵⁵ Notitiae, 10.616–619, 621–622; *Комаџина*, Црква и држава, 80, 85–86.

Након укључивања тог подручја у оквир Ромејског царства, у њему је успостављена и чврста византијска администрација, па је у *Ескоријалском ѿакѿиикону*, насталом између 971. и 975. године, први пут забележен *сѿраѿиѿе Јерихоа*, стратешки значајног града на завршетку Валонског залива, чиме је успостављена територијална веза између старих тема Драча и Никопоља, *Krsmanović*, Province in change, 135, 143–144, 186.

⁵⁶ Notitiae, 10.616–617.

⁵⁷ In Epiri ora, castellum in Acrocerauniis Chimaira, Plinii Naturalis historia, IV, 1.

да је тада припадало Драчкој митрополији, а пре тога Бугарској цркви. То подручје је, међутим, убрзо било прикључено држави цара Самуила, па је самим тим било враћено у оквир Бугарске цркве.

Као посебна епископија Химара се први пут помиње тек у другој повељи Василија II за Охридску архиепископију 1020. године, као једна од епископија које том приликом цар враћа у састав Бугарске цркве јер су њој припадале „у време цара Петра и Самуила”, али су их у међувремену били приграбили митрополити суседних епархија.⁵⁸ Наиме, византијске снаге су у последњим годинама рата против Самуила и његових наследника, између 1000. и 1018. године повратиле делове Епира које је Самуило током претходних деценија био освојио и прикључио свом Бугарском царству и аутокефалној бугарској цркви. Приликом византијске реконквисте тамошње епископије, попут Бутринта, Беле, Дринопоља и Јањине, поново су се нашле под митрополијом Навпакта Цариградске патријаршије.⁵⁹ Могуће је да се том приликом и подручје Химаре нашло под византијском војном и политичком контролом, те да је у њој тада основана и нова епископија, која је такође подређена митрополиту Навпакта. Ипак, како је то подручје раније припадало држави цара Самуила, то је цар Василије II, излазећи у сусрет захтевима бугарског охридског архиепископа, својом другом повељом Охридској архиепископији 1020. године њему поново потчинио и епископију Химаре, заједно са осталим побројаним епископијама. Међутим, епископије Бутринта, Беле, Дринопоља и Јањине убрзо су се поново нашле у саставу Навпактске митрополије, као што сведочи notiција бр. 13, с краја XI и почетка XII века.⁶⁰ Епископија Химаре се не помиње ни у том списку међу суфраганима Навпактске митрополије, али је у њему нема ни међу суфраганима Охридске архиепископије,⁶¹ тако да није искључено да се и она већ пре краја XI века нашла у оквиру Навпактске митрополије.

У сваком случају, географски положај поменуте епископије Химаре јасно сведочи о томе да се она налазила управо на простору Апокавкове „Мале Вагенигије”, односно хартуларата Вагенигије с почетка XIII века, тј. „првобитне” Вагенигије. То нам пружа чврсту основу да успоставимо географску везу између ње и „епископије Вагенигије” из 879. године. Међутим, чињеница да је подручје Химаре у X веку припадало истој епископији као и Главница даље на северу, и да се она као посебна епископија издвојила тек касније, дозвољава нам да поставимо питање није ли првобитна епископија Вагенигије којим случајем обухватала шире подручје од епископије Химаре потоњих векова, тј. укључивала и подручје Главнице и шири простор око доњег тока реке Војуше и њеног ушћа у Јадранско море.

⁵⁸ *Gelzer*, *Ungedruckte*, 45.18 sq.

⁵⁹ Уп. *Комати́на*, *Црква и држава*, 85–90; *Крсмановић*, *О односу*, 29–31.

⁶⁰ *Notitiae*, 13.587–590.

⁶¹ *Notitiae*, 13.834–856.

Захваљујући истраживањима Алексеја Пентковског, који је, радећи на терену са групом албанских нучника, убицирао Велицу и Драгвицу из *Жиџија Свеџиої Клименџи* од Теофилакта Охридског у долину Шушице, последње притоке Војуше пре њеног ушћа у море с леве стране, на простору између Главинице, Валоне и Химаре, цео тај простор је поуздано идентификован као словенска епископија Св. Климента (893–916),⁶² и препознат као простор настанка старословенске литургијске књижевности византијског обреда.⁶³ Како су А. Пентковски и његови сарадници утврдили, Климентова епископија није била организована на територијалном, већ на етничком принципу, то јест, обухватала је искључиво словенско становништво које је насељавало тај простор и није имала стално средиште, већ је оно било тамо где се тада налазио епископ, у Драгвисти или Велици.⁶⁴

Епископија Вагениције, забележена 879. године, мало пре доласка Св. Климента у те пределе, имала је по свој прилици карактер управо једне такве, етничке епископије – епископије словенског племена Вајунита.⁶⁵ Покрштавајући словенска племена у Грчкој и успостављајући црквену организацију међу њима, византијска црква је углавном радила на томе да формира епископије за поједина племена, па се тако почев од IX века, поред ове епископије Вајунита, помињу и епископије Другувита и Смољана, а постојала је, по свој прилици, и епископија Сагудата.⁶⁶ Богослужбени језик у њима био је ван сваке сумње грчки. У време доласка Св. Климента, подручје Вајунита је било у бугарској власти, која је ту, како сведочи познати натпис бугарског кана Бориса из Балша, древне Главинице, успостављена нешто пре 865. године.⁶⁷ Познато је да су Бугари у то време своју политичку контролу ширили тако што би покоравали појединачна словенска племена и наметали им данак и обавезу војне помоћи, без потпуног интегрисања тих племена у свој територијално-административни систем.⁶⁸ На

⁶² *Мучај, Джуери, Ристани, Пентковскиј, Средневековје церкви, 5–42.*

⁶³ Већ је Новаковић, *Први основи, 50–117*, препознао подручје јужне Албаније и северног Епира као простор деловања Св. Климента и колевку старословенске литургијске књижевности. То је А. Пентковски недвосмислено утврдио темељним проучавањем најстаријих словенских литургијских рукописа и њихових грчких изворника, истичући очигледну зависност најстаријих словенских превода од грчких рукописа јужноиталијанске литургијске традиције, која је била у употреби и на подручју Епира, у суседству словенске епископије Св. Климента, уп. *Пентковскиј, Греческиј оригинал, 651–664; Исџи, Охрид на Руси, 43–65; Исџи, Рецепција константинопољског чинопоследования брака, 109–121; Исџи, К историји славянског богослужения, 422–434; Мучај, Джуери, Ристани, Пентковскиј, Средневековје церкви, 34.*

⁶⁴ *Мучај, Джуери, Ристани, Пентковскиј, Средневековје церкви, 10–14.*

⁶⁵ *Dvornik, Slaves, 235–236; Живковић, Јужни Словени, 252–253; Комаџина, Црквена политика, 288–289.*

⁶⁶ *Комаџина, Црквена политика, 288–289.* У notiцији бр. 13, епископ Петре, суфраган солунског митрополита, назива се и епископом *Сајуганије* – ὁ Πέτρος (ἦτοί Σαῦγανείας), *Notitia*, 13.828.

⁶⁷ Сам натпис бележи како се „крстио од Бога архонт Бугарске Борис назван Михаило са Богом дарованим му народом лета 6374 (тј. 865/866)”, *Beševliev, Inschriften, no. 15.*

⁶⁸ *Komatina, Slavs, 55–78; Исџи, О српско-бугарској граници, 34–35.*

тај начин су се, по свој прилици, и Вајунити нашли под бугарском политичком контролом, почетком друге половине IX века. Њихова епископија је остала у оквиру византијске цркве, највероватније Драчке митрополије,⁶⁹ чак и након успостављања црквене организације у Бугарској 870. године, јер је црква у Бугарској између 870. и 880. године била интегрални део Цариградске патријаршије.⁷⁰ Тек пошто је 880. године основана аутокефална Бугарска црква и бугарске територије издвојене из оквира Цариградске патријаршије,⁷¹ и епископија Вајунита, тј. Вагенигије, нашла се у саставу Бугарске цркве. Бугарски кан Борис послао је након 886. године у тај чисто словенски део своје државе ученике Св. Ђирила и Методија, који су непосредно пре тога избегли из Моравске, предвођене Св. Климентом и Наумом, да подучавају тамошње словенско становништво на новом словенском књижевном и богослужбеном језику, а његов син Симеон поставио је Климента 893. године и за њиховог епископа.⁷² На тај начин је византијска епископија Вагенигије, са грчким богослужбеним језиком, била замењена словенском епископијом Св. Климента, са богослужењем на народном, словенском језику. После његове смрти 916. године, или у деценијама које су томе уследиле, његова „етничка” епископија је по свој прилици уступила место епископијама појединачних градова који су се налазили на том подручју, тако да се у notiцији бр. 10, насталој након што је оно изузето из оквира аутокефалне Бугарске цркве и прикључено Драчкој митрополији Цариградске патријаршије услед уништења Бугарског царства 971. године, на њему помињу посебне епископије Главинице или Акрокеравније (Химаре), Валоне, Черника и Пулхериопоља (Берата).⁷³ У каснијим вековима број, распоред и опсег епископија на том подручју се често мењао, али су све оне, изузев Химаре, након 1020. године трајно остале у саставу Бугарске, тј. Охридске архиепископије.⁷⁴

⁶⁹ У notiцији бр. 3, која представља план организације Цариградске патријаршије након великих мисионарских успеха и ширења њеног јурисдикционог подручја током шездесетих и седамдесетих година IX века, *Salomon, Einege Bemerkungen*, 89–102; *Комаџина*, Црквена политика, 244–246, наводе се, међу епископијама потчињеним Драчкој митрополији, и епископије Вилиса, Валоне и Акрокеравније, *Notitiae*, 3.305, 307–308. Иако је тај списак састављен на основу *Јерокловој Синекдима* из VI века, *Hieroclis Synecdemus*, 15, ll. 653.1–654.1, и не одражава реално стање постојећих епископија, ипак је довољан као сведочанство да се у време настанка notiције сматрало да подручје тих градова припада Драчкој митрополији. Уп. и *Пентковскиј*, *Греческиј оригинал*, 656; *Пентковскиј*, *К историји славјанског богослужения*, 423–424.

⁷⁰ *Комаџина*, Агатон, 363–364; *Исџи*, Црквена политика, 236–260.

⁷¹ *Комаџина*, Црквена политика, 344–352.

⁷² *Theophylacti Vita Clementis*, 1221–1240.

⁷³ *Notitiae*, 10.616–618, 621–622. А. Пентковски сматра да је у време када је Св. Климент био на челу словенске етничке епископије у долини Војуше, већ постојала и територијална епископија у Главиници, коју је основао кан Борис, *Пентковскиј*, *К историји славјанског богослужения: Addenda et corrigenda*, 127–128; *Мучај*, *Джуери*, *Ристани*, *Пентковскиј*, *Средневековје цркви*, 10–14.

⁷⁴ Тако се на сачуваном делу натписа у апсиди Велике цркве на острву Св. Ахилија на Преспанском језеру, насталом између 989. и 1002. године, помиње епископ Главинице, *Комаџина*, Црква и држава, 84–86, у Првој охридској повељи из 1019. године епископија Главинице, која обухвата и градове Канину и Ненску, а у Другој из 1020. епископије Ореја (Пулхериопол, тј. Берат, према ἡ Ὀραία πόλις = Pulcheriopolis, „лепи град“?), Черник и Химара, *Gelzer, Ungedruckte*, 42.21–23,

Преко њих је она имала непосредну везу са морском обалом, чиме је пресецала подручје Цариградске патријаршије, раздвајајући Драчку од Навпактске митрополије.⁷⁵ На тај начин је, дакле, епископија Вагенитије ишчезла из историјских извора убрзо након што се у њима појавила. Међутим, чини се да је траг који је оставила био далеко дубљи него што то на први поглед изгледа, пошто се може рећи да је представљала византијску основу „прве епископије словенског језика” на Балкану.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Извори – Primary Sources

- Acta et diplomata Graeca medii aevi sacra et profana I–V, edd. *F. Miklosich, J. Müller*, Vindobonae 1860–1890.
- Annae Comnenae Alexias, edd. *D. R. Reinsch, A. Kambylis*, Corpus Fontium Historiae Byzantinae 40/1, Berolini – Novi Eboraci 2001.
- Beševliev V.*, Die protobulgarischen Inschriften, Berlin 1963.
- Carile A.*, Partitio terrarum imperii Romaniae, Studi Veneziani 7 (1965) 125–305.
- Chronique de Morée, ed. *J. Longnon*, Paris 1911.
- Demetrii Chomateni Ponemata diaphora, ed. *G. Prinzing*, Corpus Fontium Historiae Byzantinae 38, Berolini – Novi Eboraci 2002.
- Diplomatarium veneto-levantinum sive acta et diplomata res Venetas Graecas atque Levantis illustrantia a. 1300–1350, ed. *G. M. Thomas*, Venetiis 1880.
- Eustazio di Tessalonica, La espugnazione di Tessalonica, edd. *S. Kyriakidis, B. Lavagnini, V. Rotolo*, Palermo 1961.
- Gelzer H.*, Ungedruckte und wenig bekannte Bistümverzeichnisse der orientalischen Kirche II, Byzantinische Zeitschrift 2 (1893) 22–72
- George Acropolites. The History, transl. *R. Macrides*, Oxford 2007.
- Georgii Acropolitae Opera, I, ed. *A. Heisenberg*, Studgardiae 1978.
- Hieroclis Synecdemus et Notitiae Graecae episcopatum, ed. *G. Parthey*, Berolini 1866.
- Historia politica et patriarchica Constantinopoleos. Epirotica, ed. *Imm. Bekker*, Bonnae 1849.
- Lemerle P.*, Les plus anciens recueils des miracles de Saint Démétrius. I. Le texte, Paris 1979.
- Notitiae episcopatum ecclesiae Constantinopolitanae, ed. *J. Darrouzès*, Paris 1981.
- Petrides S.*, Jean Apokaukos, lettres et autres documents inédits, Известия Русскаго археологического института в Константинополе 14 (1909) 69–100.
- Pliny the Elder, Naturalis historia, ed. *K. F. T. Mayhoff*, Lipsiae 1906.

45.14–19, у notiцији бр. 13 епископије Кефалинија или Главиница и Илирик или Канина, а у њеној млађој редакцији само Канина или Илирик, Notitiae, 13.844, 853, 854b, у преписци Теофилакта Охридског, крајем XI и почетком XII века помиње се епископ и епископија Главинице, Theophylacti Achridensis epistolae, no. 40, у писмима и актима Димитрија Хоматина из првих деценија XIII века епископије Главинице и Илирика или Канине, Demetrii Chomateni Ponemata, no. 146.129–130, 147.3. О потоњој историји епископија на том простору, уп. *Мучај, Джуери, Ристани, Пентковскиј*, Средневековне цркве, 15–17, 28–29.

⁷⁵ *Комајина*, Појам Бујарске, 53–54.

- Sacrorum conciliorum nova et amplissima colectio, ed. *J. D. Mansi*, I–XXXI, Florentiae – Venetiis 1758–1798 (= Parisiis 1901–1927).
- The Chronicle of Morea, ed. *J. Schmitt*, London 1904.
- Theophylacti Achridensis epistolae, ed. *P. Gautier*, Corpus Fontium Historiae Byzantinae 16/2, Thessalonicae 1986.
- Theophylacti Bulgariae archiepiscopi Clementis Bulgarorum archiepiscopi vita, conversatio, certamen, Patrologia Graeca 126, ed. *J.-P. Migne*, Paris 1869, 1193–1240.
- Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig I–II, edd. *G. L. Fr. Tafel*, *G. M. Thomas*, Wien 1856.
- Византијски извори за историју народа Југославије I, прир. *Ф. Баршић и др.*, Београд 1955 [Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije I, prir. *F. Barišić i dr.*, Beograd 1955].

Литература – Secondary Works

- Asdracha C.*, Deux actes inédits concernant l'Épire, *Revue des études byzantines* 35 (1977) 159–174.
- Dvornik F.*, Les Slaves, Byzance et Rome au IXe siècle, Paris 1926.
- Komatina P.*, The Slavs of the mid-Danube basin and the Bulgarian expansion in the first half of the 9th century, *Zbornik radova Vizantološkog instituta* 47 (2010) 55–82.
- Krsmanović B.*, The Byzantine province in change (On the threshold between the 10th and the 11th centuriy, Belgrade–Athens 2008.
- Laskaris M.*, Vagenitia, *Revue historique du sud-est européen* 19/2 (1942) 423–437.
- Prinzing G.*, Studien zur Provinz- und Zentralverwaltung im Machtbereich der epirotischen Herrscher Michael I. und Theodoros Dukas, *Hēpeirōtika chronika* 24 (1982) 73–120.
- Prosopographie der mittelbyzantinischen Zeit. 1. Abt. (641–867), edd. *R.-J. Lilie et all.*, Berlin–New York 1999–2002; 2. Abt. (867–1025), edd. *R.-J. Lilie et all.*, Berlin–Boston 2013.
- Salamon M.*, Einege Bemerkungen zur *Notitia episcopatuuum des Codex Parisinus 1555A*, Byzantium, New Peoples, New Powers: The Byzantino–Slav Contact Zone, from the Ninth to the Fifteenth Century, edd. *M. Kaimakamova*, *M. Salamon*, *M. Smorag Rózycka*, Byzantina et Slavica Cracoviensia V, Cracow 2007, 89–102.
- Tabula Imperii Byzantini 3. Nikopolis und Kephalaenia, edd. *P. Soustal*, *J. Koder*, Wien 1981.
- Ασδραχᾶ Αί.*, *Ασδραχᾶς Σ.*, Παράτηρήσεις γιὰ τὰ ὄρια καὶ τοὺς οἰκισμοὺς τῆς Βαγενίτιας, ed. *E. Chrysos*, The Despotate of Epirus. Proceedings of the International Symposium „The Despotate of Epirus” (Arta, 27–31 May 1990), Athens 1992, 239–246 [Asdracha Ai., Asdrachas S., Paratêrêseis gia ta horia kai tous oikismous tês Bagenitias, ed. *E. Chrysos*, The Despotate of Epirus. Proceedings of the International Symposium „The Despotate of Epirus” (Arta, 27–31 May 1990), Athens 1992, 239–246].
- Баришић Ф.*, Чуда Димитрија Солунског као историски извори, Београд 1953 [Barišić F., Čuda Dimitrija Solunskog kao istoriski izvori, Beograd 1953].
- Живковић Т.*, Јужни Словени под византијском влашћу (600–1025), Београд 2002 [Živković T., Južni Sloveni pod vizantijskom vlašću (600–1025), Beograd 2002].
- Комаџина И.*, Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века, Београд 2016 [Komatina I., Crkva i država u srpskim zemljama od XI do XIII veka, Beograd 2016].
- Комаџина П.*, Моравски епископ Агагон на Фотијевом сабору 879/880. г., прир. *Б. Шујаковић*, Српска теологија данас 2009, Београд 2010, 359–368 [Komatina P., Moravski episkop Agaton na Fotijevom saboru 879/880. g., prir. *B. Šijaković*, Srpska teologija danas 2009, Beograd 2010, 359–368].
- Комаџина П.*, О српско-бугарској граници у IX и X веку, Зборник радова Византолошког института 52 (2015) 31–42 [Komatina P., O srpsko-bugarskoj granici u IX i X veku, Zbornik radova Vizantološkog instituta 52 (2015) 31–42].

- Коматићина П., Појам Буџарске у XI и XII веку и територија Охридске архиепископије, ур. Б. Крсмановић, Љ. Максимовић, Р. Рагић, Византијски свет на Балкану I–II, Београд 2012, 41–56 [Komatina P., Pojam Bugarske u XI i XII veku i teritorija Ohridske arhiepiskopije, ur. B. Krstanović, Lj. Maksimović, R. Radić, Vizantijski svet na Balkanu I–II, Beograd 2012, 41–56].
- Коматићина П., Црквена политика Византије од краја иконоборства до смрти цара Василија I, Београд 2014 [Komatina P., Crkvena politika Vizantije od kraja ikonoborstva do smrti cara Vasilija I, Beograd 2014].
- Крсмановић Б., О односу управне и црквене организације на подручју Охридске архиепископије, Византијски свет на Балкану I–II, 17–39 [Krstanović B., O odnosu upravne i crkvene organizacije na području Ohridske arhiepiskopije, Vizantijski svet na Balkanu I–II, 17–39].
- Крсмановић Б., Податак о словенској архонтији из XI века, Зборник радова Византолошког института 34 (1995) 69–77 [Krstanović B., Podatak o slovenskoj arhontiji iz XI veka, Zbornik radova Vizantološkog instituta, 34 (1995) 69–77].
- Krstanović B., The Byzantine Province in Change (On the Threshold Between the 10th and the 11th Century), Belgrade–Athens 2008.
- Максимовић Љ., Византијска провинцијска управа у доба Палеолога, Београд 1972 [Maksimović Lj., Vizantijska provincijska uprava u doba Paleologa, Beograd 1972].
- Мучај С., Дџуери С., Ристани И., Пентковскиј А., Средневековне цркве у долине Шушице (Јужна Албанија) и славјанска епископија свт. Климента Охридског, Slověne. International Journal of Slavic Studies, 3/1 (2014) 5–42 [Mučaj S., Džueri S., Ristani I., Pentkovskij A., Srednevekovne cerkvi v doline Šušicy (Južnaja Albanija) i slavjanskaja episkopija svt. Klimenta Ohridskogo, Slověne. International Journal of Slavic Studies, 3/1 (2014) 5–42].
- Новаковић С., Охридска архиепископија у почетку XI века, Изабрана дела Стојана Новаковића, II. Списи из историјске географије, Београд 2003 [Novaković S., Ohridska arhiepiskopija u početku XI veka, Izabrana dela Stojana Novakovića, II. Spisi iz istorijske geografije, Beograd 2003, 61–102].
- Новаковић С., Први основи словенске књижевности међу балканским Словенима. Легенда о Владимиру и Косари, Београд 1893 [Novaković S., Prvi osnovi slovenske književnosti među balkanskim Slovenima. Legenda o Vladimiru i Kosari, Beograd 1893].
- Пападопуло-Керамевс А. И., Noctes Petropolitanae. Сборник византијских текстова XII–XIII векова, С.-Петербург 1913 = Subsidia Byzantina. Lucis opereta, XXI, Leipzig 1976 [Papadopulo-Keramevs A. I., Noctes Petropolitanae. Sbornik vizantijskih tekstov XII–XIII vekov, S.-Peterburg 1913 = Subsidia Byzantina. Lucis opereta, XXI, Leipzig 1976].
- Пентковскиј А., Греческиј оригинал славјанског Синаксарја и его локализација, прир. В. Б. Крыско и др., Славјано-рускиј Пролог по древњим спискам. Синаксарь (житијна част Пролога краткој редакцији) за септембар–феврал. Т. 2: Указатели. Исследования, Москва 2011, 651–664 [Pentkovskij A., Grečeskij original slavjanskogo Sinaksarja i ego lokalizacija, prir. V. B. Krysko i dr., Slavjano-russkij Prolog po drevnejšim spiskam. Sinaksar' (žitijnaja časť Prologa kratkoj redakcii) za sentjabr'-fevral'. T. 2: Ukazateli. Issledovanija, Moskva 2011, 651–664].
- Пентковскиј А., К историји славјанског богослуженија византијског објарда у началниј период (кон. IX – нач. X в.): два древних славјанских канона Архангелу Михаилу, Богословские труды 43–44 (2012) 401–442 [Pentkovskij A., K istorii slavjanskogo bogosluženiija vizantijskogo obrjada v načal'nyj period (kon. IX – nač. X v.): dva drevnih slavjanskih kanona Arhangelu Mihailu, Bogoslovskie trudy 43–44 (2012) 401–442].
- Пентковскиј А., К историји славјанског богослуженија византијског објарда у началниј период (кон. IX – нач. X в.): Addenda et corrigenda, Богословские труды 46 (2015) 117–146 [Pentkovskij A., K istorii slavjanskogo bogosluženiija vizantijskogo obrjada v načal'nyj period (kon. IX – nač. X v.): Addenda et corrigenda, Bogoslovskie trudy 46 (2015) 117–146].
- Пентковскиј А., Охрид на Руси: древнерусские богослужебные книги как источник для реконструкции литургической традиции Охридско-Преспанского региона в X–XI столетиях, прир. И. Велев и др., Зборник на трудови од Меѓународниот научен собор „Кирилметодијевската традиција и македонско-руските духовни и културни врски“ (Охрид, 3–4 октомври

2013), Скопје 2014, 43–65 [Pentkovskij A., Ohrid na Rusi: drevnerusskie bogoslužebnye knigi kak istočnik dlja rekonstrukcii liturgičeskoj tradicii Ohridsko-Prespanskogo regiona v X–XI stoletijah, prir. I. Velev i dr., Zbornik na trudovi od Međunarodniot naučen sobir „Kirilometodievskata tradicija i makedonsko-ruskite duhovni i kulturni vrski” (Ohrid, 3–4 oktombri 2013), Skopje 2014, 43–65].

Пентковский А., Рецепция константинопольского чинопоследования брака в Южной Италии, на Балканах и на Руси в X–XIV веках, прир. М. Г. Талалай, Россия – Италия: этико-культурные ценности в истории. Материалы международной научной конференции (Москва, 29–30 октября 2009 г.), Москва 2011, 109–121 [Pentkovskij A., Reserpcija konstantinopol'skogo činoposledovanija braka v Južnoj Italii, na Balkanah i na Rusi v X–XIV vekah, prir. M. G. Talalaj, Rossija – Italija: etiko-kul'turnye cennosti v istorii. Materialy meždunarodnoj naučnoj konferencii (Moskva, 29–30 oktjabrja 2009 g.), Moskva 2011, 109–121].

Цвейќовић М., Ниже јединице тематског уређења у Византији (IX–XI век), Београд 2016 (необјављена докторска дисертација) [Cvetković M., Niže jedinice tematskog uređenja u Vizantiji (IX–XI vek), Beograd 2016 (neobjavljena doktorska disertacija)].

Predrag Komatina

Institute for Byzantine Studies of the SASA, Belgrade

predrag.komatina@vi.sanu.ac.rs

THE REGION OF VAGENITIA AND THE BISHOPRIC OF ST. CLEMENT

At the great church council in Constantinople in 879/880 a certain „bishop Stephen of Vagenitia” was present, who was presumably the bishop of the area of the Vajunits, a Slavic tribe established after their conversion to Christianity. However, that was the first and only mention of this bishopric in the sources. Thus, the question arises what could have happened to it in the following period.

On the other hand, a geographical area of that name is mentioned consistently in the historical sources between the 7th and the 15th century. Based on the data on its geographical location during the Middle Ages, it is clear that it was located on the shores of the Ionian Sea. Originally, it comprised the territory around the city of Himara, and at the beginning of the 13th century was organized as a *chartularaton* of the Province of Dyrachium. However, during the events that followed after the fall of Constantinople in 1204, it was separated from the Province of Dyrachium, became a province of its own and acquired the territory of the *chartularaton* of Glyky, thanks to which it expanded further south. Thus, the Province of Vagenitia during the 13th and 14th centuries stretched from the basin of the Vojuša River in the north to the Glyky River in the south, comprising a large portion of Old Epirus. However, during the Ottoman rule in the 15th century it reverted to its original territory, as the Ottoman *vilayet of Vayonetya* included only the area in the hinterland of Himara.

In the territory of the Province of Vagenitia of the 13th–14th centuries, there were the bishoprics of Himara, Butrinto and Bela or Fotiki, but of these only the bishopric of Himara was located in the original territory of Vagenitia, before it expanded to the south. Thus, there are solid grounds to establish a close geographical link between the bishopric of Himara and the „bishopric of Vagenitia” of 879. However, according to

the notitia no. 10 from the second half of the 10th century, it is clear that at this time Himara belonged to the same bishopric as Glavinica, further to the north. Thus, there is a possibility that the bishopric of Vagenitia of 879 originally comprised a larger area along the lower course of the Vojuša River in present-day southern Albania. This territory has been reliably identified as the area of activity of St. Clement, where he was sent by the Bulgarian ruler Boris Michael and where he established his Slavic diocese in 893. It was an „ethnic” bishopric, much like the Byzantine „bishopric of Vagenitia”, which comprised only the Slavic inhabitants of the region. It can be thus concluded that the diocese of Vagenitia mentioned in 879, as the diocese of the Slavic tribe of the Vajunits, could have possibly been a Byzantine forerunner of the Slavic bishopric of St. Clement.